ION HELIADE RĂDULESCU ŞI FIZIOLOGIA LITERARĂ PAŞOPTISTĂ

Marta ALBU[*]

După 1840, cultura şi literatura română cunoaşte o perioadă de progres notabil, vizibil în toate domeniile. Este o epocă a schimbărilor, a evoluției, literatura se extinde pe coordonate noi, au loc schimburi culturale în Europa, iar scriitorii îmbrățişează toate genurile şi speciile. Scriitorii români se orientează mai ales spre spațiul francez, contactul cultural este facilitat de cunoaşterea limbii franceze; mai mulți profesori francezi, veniți în țările româneşti între 1820 şi 1840, participă efectiv la programul cultural, răspândind idei noi şi mărind interesul pentru cultura franceză. Mulți tineri români sunt plecați în străinătate, unii dintre ei chiar la Paris şi se întorc cu idei progresiste, ziare franceze sau gazete româneşti în limba franceză, teatrul francez este în vogă. Astfel, cultura franceză pătrunde adânc în societatea românească. Scriitorii vremii sunt marcați, influențați de acest val: Vasile Alecsandri va pleca la Paris şi primele lui versuri scrise în limba franceză demonstrează influența acestei țări, M. Kogălniceanu, Costache Negruzzi, Alecu Russo şi Grigore Alexandrescu se formează în spiritul francez. Primele traduceri şi prelucrări ale lui Ion Heliade Rădulescu sunt din limba franceză sau dovedesc această influență. Se creează afinități care generează influențe notabile în operele tuturor scriitorilor epocii.

Gustul public, extrem de receptiv la satiră, este cultivat de circulația valorilor străine în care literatura franceză deține un rol primordial, mai întâi în original, apoi, prin traducerile făcute între anii 1830 şi 1860. Are loc o îmbinare de tendințe şi metode, spre o ideologie paşoptistă care îmbină elemente clasice, iluministe şi romantice.

În această perioadă, ia naştere specia fiziologiei în literatura română. Ea va cunoaşte schimbări în denumire. Inițial, terminologia, impusă repede prin traduceri, oscilează între *caracter*, *figură*, *icoană*, *portret*, *caricatură*, *tablou*. Autorii de fiziologii au „conştiința «zugrăvirii» după un anumit «sistem» a unor realități, atribut esențial al metodei”[1]. C. Negruzzi mărturisea în *Provințialul* (1840), care abia în volumul *Păcatele tinereților*, din 1857, primeşte titlul de „fiziologie”, că „ar fi păcat a rămânea nezugrăvit un portret atât de «caracteristic»”. La început, fiziologia era denumită şi prin *articol*, articol satiric în ziarele şi revistele vremii, în strânsă simbioză cu schița. Din cauza pluralității termenilor şi a interferenței speciilor, au existat dificultăți de încadrare. Diverşi critici literari plasau anumite

[*] Universitatea din Craiova.

[1] Titus Moraru, *Fiziologia literară*, Cluj, Editura Dacia, 1972, p. 127.

RITL, nr. 1–4, p. 387–403, Bucureşti, 2013

BDD-A6982 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:50:47 UTC)

opere fie în cadrul schiței de moravuri, fie în cadrul fiziologiei, fie în cel al *fizionomiei*[2]. Aici, se urmărea, destul de stângaci şi naiv, descrierea caracterelor şi preocupărilor omeneşti după descifrarea gesturilor salutului, după felul de a purta cravata, mănuşile, bastonul sau încălțămintea: „Omul care se gândeşte la viitor se uită în jos; dacă se uită înainte, să ştiți că are a face cu trebile lui de atunci, nu se gândeşte la nimic, dacă se uită în dreapta sau în stânga, însă de-l veți vedea că se uită des înapoi, atunci să ştiți curat că se uită la creditori. (…) Cel care poartă lanțuri de aur ca să se vază de departe, ace late şi sperioase, inele multe şi scumpe, să ştiți că este sau un bădăran îmbogățit, sau un jucător de cărți, sau un negustor teleleic, sau vrun prinț italian[3]".

T. Moraru[4] remarcă totuşi stabilizarea noțiunii de *tip*, prezența termenului în fiziologii, semn că principiile metodologice realiste se aflau într-o fază incipientă, oferind ca exemplu fiziologia lui D. Ralet, *Provincialii şi iaşenii*, în care în *Introducție* arată că va prezenta *câteva tipuri de iaşeni şi provinciali.*

Fizio(g)nomia construia portretul pe baza trăsăturilor fizice. Astfel, caracterul, tipul omului era descris în funcție de o trăsătură fizică. T. Moraru subliniază faptul că de fiziologie, s-a ocupat, în mod constant şi dr. Pavel Vasici, prin a cărui proză se poate verifica pătrunderea ştiinței fiziologice în literatură[5]. Doctorul Vasici realizează o proză umoristică, în care operează o clasificare a bărbaților, pornind de la elementele primordiale. Din prima clasă, fac parte „**bărbații apătoşi**, cei mai sentimentali oameni, mintea lor este de potopul simțirilor cufundată. Ei nu mai simțesc şi viața lor se poate asemăna cu surfața apei unui lac acrea, de cea mai mică a vântului aborare, se mişcă în nenumărate unde; între dame ei sunt izvorul complimentelor şi a vorbelor linguşitoare în a cărora apă înzăhărită dânşii îneacă mintea acestora ca să poată unghița inima lor pentru sine. Iubirea lor e ca spuma de săpun, ei înoată în marea sentimentelor de la o damă la alta, până ce cad în mreaja unei pescărițe cu minte. (…)[6] Apoi **uşuraticii**" – o categorie formată dintr-un „poporaş uşor, sângios, umflat, însă uşor de purtat care leapădă oamenilor numai pulbere în ochi şi sunt trecători ca spuma de săpun"[7].

Orientarea generală în epocă era față de clasicism. Tudor Vianu vorbea de un „clasicism realist, înclinare spre ironie şi umor"[8], datorat spiritului ei echilibrat. Noua specie literară se baza pe investigarea laturilor morale; făcea apel la proza caracterologică a clasicismului prin împrumutul modalităților de *descriere a moralului prin fizic.*

[2] Vezi *Fiziologia provincialului în Iaşi* de M. Kogălniceanu – considerată schiță de moravuri (N. Cartojan), *Provințialul* lui Negruzzi – considerată tot schiță de moravuri (G. Călinescu).

[3] „Curier de ambe sexe", III (1840–1842), p. 239.

[4] *Op. cit*., p. 128.

[5] *Ibidem*, p. 132.

[6] Dr. Vasici, *Clasificația bărbaților*, în „Foaie pentru minte, inimă şi literatură", 1840, nr. 30 (21 iulie), p. 239.

[7] Dr. Vasici, *op.cit*., p. 240.

[8] În *Asupra caracterelor specifice ale literaturii române*, în „Steaua", an XI, 1960, nr. 1 (ianuarie), p. 54.

BDD-A6982 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:50:47 UTC)

Cultivarea portretului labruyèrian, în proză sau în versuri, ia amploare după 1838, pornindu-se de la investigarea laturilor morale, împrumutând de la clasicism premisele etice şi aplicându-le noilor condiţii sociale, astfel, încât există elemente comune între acest tip de „caracter" şi fiziologia literară propriu-zisă. Periodicele vremii („Albina românească", „Curierul românesc", „Foaie pentru minte, inimă şi literatură", „Vestitorul bisericesc") promovau acest tip de proză caracterologică.

T. Moraru observă că există o diferenţă între caracterele realizate în manieră clasică şi o mare parte dintre cele cultivate după 1840, diferenţă axată pe „raportul general-individual, iar până la fiziologie nu există decât un pas"[9]. Gustul pentru caracterologie este cultivat şi prin traduceri (din Teofrast, C. Negruzzi – *Moraliceşti caracteruri*, după Dimitrie Darvari, traducătorul lui Teofrast; din La Rochefoucauld – I. H. Rădulescu, traduceri după Augustin Keller şi August von Kotzebue) şi prin aforismele care erau în vogă în presă (din La Bruyère, Beranger, Lesage, Diderot, Lavater, La Rochefoucauld, etc.). C. Bolliac susţinea acest tip de literatură morală: „scrieţi, lăudaţi, satirizaţi, puneţi în lucrare toate resorturile intelectuale şi morale şi robia cade"[10].

Personalitatea lui Ion Heliade Rădulescu se defineşte, în egală măsură, prin munca neobosită în domeniul larg al culturii, prin opera sa literară şi prin prezenţa, nu o dată determinantă, în desfăşurarea evenimentelor sociale şi politice ale epocii sale. El este un „actant" al istoriei acestei epoci, un personaj de la care pornesc sau către care se îndreaptă linii multiple ale mişcării culturale, ideologice şi literare, un „scriitor cu suflet ardent, creator pretutindeni, desfăşurat deopotrivă în viaţă şi în artă, înzestrat cu mari însuşiri şi cu tot atât de mari cusururi"[11]. Ca orice mare personalitate, activitatea lui oferă istoriei, în general, celei culturale şi literare, în special, un subiect, pe cât de generos, tot pe atât de dificil.

Impunându-se de tânăr, ca o prestigioasă personalitate culturală, I. H. Rădulescu, pe care D. Popovici îl considera un „luptător în mijlocul unei generaţii de luptători, pentru mântuirea ţării sale; un ziditor, în mijlocul unei generaţii de ziditori, al unei civilizaţii noi"[12], se înscrie în familia marilor spirite erudite şi enciclopedice, creatoare, de mare anvergură, din cultura română.

În critica literară, Ion Heliade Rădulescu este apreciat, înainte de toate, drept o personalitate cu o formaţie enciclopedică, un poet cu o creaţie originală, un prozator favorizat şi de o epocă a schimbărilor. Secolul al XIX-lea a impus treptat şi în spaţiul românesc schimbări, a căror esenţă este „democratizarea" culturii în mai toate sensurile, şi, în acest proces, rolul lui Heliade este cu totul remarcabil[13]. Preocupările de teorie literară decurg la el din propria experienţă creatoare, iar ca

[9] *Op. cit*., p. 138–139.

[10] În *Către scriitorii noştri*, în „Foaie pentru minte, inimă şi literatură", 1844, nr. 40 (2 octombrie), p. 213.

[11] G. Călinescu, *I. Eliade Rădulescu şi şcoala sa*, Bucureşti, Editura Tineretului, 1966, p. 5.

[12] *Ideologia literară a lui I. Heliade Rădulescu*, Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1935, p. 11.

[13] Grigore Ţugui, *Ion Heliade Rădulescu, îndrumătorul cultural şi scriitorul*, Bucureşti, Editura Minerva, 1984, p. 74.

BDD-A6982 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:50:47 UTC)

trăsătură definitorie a literaturii, vede misiunea ei educativă, moralizatoare, situându-se, în acest sens, într-o descendență clasică[14]. În *Echilibru între antithesi*, Heliade își definea stilul direct, polemic: „Acest articol este extractul primului volum al historiei universali. Materia fiind ştiinţifică cere un stil didactic după cum se tractă la locul său; (…) **Românul e din originea sa caustic. Caustic** va să zică **un ce care arde de frige**; şi de ce este Românul caustic, nu-l criticaţi, cititorilor, că prea l-au ars şi l-au fript şi pe el străinii şi pe ai săi, şi însuşi aceia în care şi-a pus toate speranţele. Disperația l-a făcut a-şi râde de toate. Cu focul şi cu dorul în inimă şi cu lacrămele în ochi, este şi cu surâsul pe buze, dulce câte o dată, amar de mai multe ori, şi caustic sau arzător ca şi focul ce arde în inima lui”[15].

Fiind educat în spiritul clasicismului, la Heliade, interesul pentru satiră decurge direct din teza rolului moralizator al literaturii, considerat de Gr. Țugui un *punct nodal* al ideologiei lui I. Heliade Rădulescu[16]. În articolul *Despre satiră*, el preia definiția satirei de la La Harpe şi Marmontel: „Satira este o zugrăveală sau descriere a viţiului şi a ridicolului prin vorbe şi prin acţie. Sunt două feluri de satiră: una politică şi alta morală, iar amândouă se pot socoti ori generale, ori personale, după firea lor”[17]. O aduce în discuție din nou, cu elemente noi, în urma unor lecturi din V. Hugo, în studiul *Satira* în *Echilibru între antithese sau spiritul şi materia* (1859–1869).

D. Popovici[18] descoperea izvorul părintelui literaturii române în *Elementele de literatură* ale lui Marmontel, cuvânt cu cuvânt: „Peinture du vice ou du ridicule, en simple discours ou en action. Distinguons d’abord deux espèces de satires: l’une politique et l’autre morale…” În *Curs întreg de poesie generale*, Heliade Rădulescu spunea cam aceleaşi lucruri: „Satira cere ură, dispreţu, şi să aibă înainte cele în adevăr dispreţabili”[19].

Proza heliadescă este vizibil influențată de gândirea moralistului şi ideologului. Operele sale sunt subordonate „tezelor moraliste”, deoarece credea în efectul curativ al satirei[20]. Chiar dacă, la prima vedere, sunt opere doctrinare, precum *Biblicele* sau *Echilibru între antithesi*, ele conţin anumite pasaje satirice, portrete sau schiţe. Heliade trece de la tonul grav la stilul natural, sprinten, şi de multe ori cu intenţii satirice, pentru a ne înfăţişa anumite aspecte, vicii şi tipuri care-i dădeau motive de ridiculizare. Dintre scrierile de dimensiuni restrânse, câteva concentrează discursul satiric în jurul unui personaj, realizând astfel un portret de factură clasică.

Proza lui Heliade izvorăşte din militantism, este creată pentru a ilustra o idee morală sau socială. Gr. Țugui subliniază trăsăturile generale ale prozei heliadeşti:

[14] *Ibidem*, p. 81.
[15] I. Heliade Rădulescu, *Echilibru între antithesi*, Bucureşti, 1859–1869, p. 17.
[16] *Ibidem*, p. 87.
[17] În „Curier de ambe sexe”, II, (1838–1840), ed. 1, nr. 23, p. 352–356. Articolul apare şi în „Curierul românesc”, 1840, nr. 7–8.
[18] În *Ideologia literară a lui I. Heliade Rădulescu*, Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1935.
[19] II, 1870, p. 36.
[20] Gr. Țugui, *op.cit*., p. 227.

BDD-A6982 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:50:47 UTC)

absența preocupării pentru compoziție, oralitatea stilului, teoriile presărate la tot pasul, puternicele accente satirice, pamfletare, spontaneitatea, marea capacitate de „mimare" verbală şi gesticulatorie, de punere în scenă, abundența cantitativă a portretului satiric[21]. Operele publicate în primii ani ai exilului, *Souvenirs set impressions d'un proscrit* (1850) şi *Mémoires sur l'histoire de la régénération roumaine* (1851) au, de asemenea, un accent evocator, militantist, polemic şi satiric.

Considerat ctitorul pamfletului în literatura română, un spirit satiric clasic, observator de moravuri şi tipuri umane, I. Heliade Rădulescu era un mare amator de „caractere" şi „fiziologii" de factură clasică: remarcabilele portrete realizate în *Bată-te Dumnezeu! (Coconița Drăgana*), *Coconu Drăgan, Domnul Sarsailă autorul.* Şi în scrierile memorialistice sunt puse în valoare mijloacele remarcabile ale autorului: caricatura rapidă, umorul popular, bogăția vocabularului, spontaneitatea replicii. „Fiziologistul" are un fel de jubilație răutăcioasă în contemplarea tipului social, care, odată individualizat, este pus să susțină un adevărat recital pentru a-şi dezvălui ridicolul. Scriitorul adoptă întotdeauna poziția omului de rând, plin de bun-simț, care persiflează cu umor aerele superioare ale parvenitului, obtuzitatea unor demnitari, impostura autorilor „neînțeleşi". De la Marmontel (ale cărui *Elemente de literatură* le-a tradus şi folosit în cursurile de poetică şi stilistică), a preluat credința în misiunea moralizatoare a artei şi îndoiala asupra imuabilității valorilor. În viziunea heliadescă, romantică şi utopică, poezia însemna încununarea tuturor virtuților creatoare ale omului, mijlocul prin care el se poate asemui cu creația divinității. La înaltele țeluri morale ale poeziei, s-a adăugat mesianismul lui Hugo, poezia devenind astfel armă de luptă, pentru civilizare, emancipare națională şi cultură.

Un tip a cărui fizionomie a ținut să o fixeze este *Domnul Sarsailă autorul.* Aici, Heliade satirizează „autorlâcul", grafomania. Portretul falsului artist este amănunțit, zugrăvit pe mai multe pagini. V. Ene[22] remarcă faptul că este o temă nouă în literatura română a secolului al XIX-lea, iar îndemnul *Scriți, băieți, numai scriți*![23] fusese înțeles greşit de unii tineri neînzestrați, dar care se voiau scriitori. Referitor la *Domnul Sarsailă autorul*, G. Călinescu remarca: „Eliade este un prozator excepțional, un pamfletar ignorat sub această latură. Răutatea inventivă în vorbe e în linia lui Radu Popescu, la care se adaugă o veselie naturală, sângeros violentă, susținută de o retorică savantă şi de o incurabilă observație ideologică" (1966: 66). În preambulul explicativ, *Despre autori*[24], autorul începe cu o enumerare a calităților cerute unui scriitor, urmată de o serie de invective la adresa celor care nu sunt demni de a se numi scriitori. Satira aceasta are, desigur, înțelesul ei. Heliade a scris-o gândindu-se la autorii din vremea lui, care, dându-se literați, se expuneau ridicolului prin apucăturile lor. S-a afirmat că, în această schiță, sunt vizați C. Bolliac şi Gr. Alexandrescu.

[21] *Op. cit*., p. 217.

[22] În *Satira în literatura română*, studiu şi antologie, Bucureşti, Editura Albatros, 1971, p. XXIII.

[23] *Ion Heliade Rădulescu şi tineretul*, în vol. *Ethos şi cultură*, de Ion Dodu Bălan, Bucureşti, Editura Albatros, 1972, p. 244–248.

[24] În „Curier de ambe sexe", I, pp. 88–91.

BDD-A6982 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:50:47 UTC)

Al. Piru[25] intuieşte o fiziologie[26]. Iată cum este descris tipul:

„Domnului Sarsailă i-a intrat în cap să-şi facă numele nemuritor, cum am zice să zboare la nemurire. Ce-i mai trebuie acum decât să se numească autor, şi apoi să se facă privigătoare? Dumnealui aşa zice, dar hronica scandaloasă vorbeşte altele. Stă acum şi se gândeşte, se gândeşte şi iar se mai gândeşte. Apoi zice: «Ca să mă fac autor, trebuie să dau cărţi la lumină, şi fiindcă autor nu e fitecine, eu dară trebuie să fiu deosebit din ceilalţi pe cari în alţi timpi dascălii mei îi numeau hidei, dar confraţii mei de autori îi numesc viulgheri. Aşa, mai întâi de toate trebuie să fiu fără căpătâi, ca să zică că sunt slobod: în casa în care voi lăcui trebuie să am câteva cărţi, cât se va putea în limbi streine; în cămara mea cu cât va fi mai nemăturat, cu atâta o să dau un ton că prea puţin mă gândesc la lucrurile acestea trecătoare ce n-au a face cu nemurirea; dacă am mustăţi, trebuie să le raz; dacă nu am, trebuie să le las să crească dimpreună cu bărbioara. Când ies afară, ca să mă cunoască de departe, trebuie să-mi pui ochelari la nas; hainele să-mi fie deosebite, părul să-mi fie… ceva mai deosebit; fracul, o faţă… cam aşa; mantaua… aruncată într-un chip clasic – ba romantic; cravata mare, dezmăţată, sau nicidecum; pe pantaloni să am câteva picături de cerneală; când voi vorbi cu oamenii, să mă răţoiesc, să-mi muşc buzele, să pui ochii în grindă, ca să semăn inspirat; să bănănăiesc din mâini când vorbesc, când umblu; vorbele să-mi fie alese, adică când oi da bună dimineaţa să n-o dau ca toţi oamenii, ci să zic: să-ţi zâmbească aurora, amice, pântre buze rumeni cu dinţi albi». (…) Să punem acum că d. Sarsailă este rumân. Dacă voieşte să-şi mai mobileze capul cu ceva idei străine (…) aleargă atunci năvală la limba franţozească, ş-apoi îl vezi că începe să ne arate că în franţuzeşte e înainte de m şi n se pronunţă ca a, i, ca e şi u ca iu; apoi îl auzi enteres, labirent, semplu, amblemă, ochiuparisesc, Neptiun şi alte asemenea. Cu astfel de idei, cu astfel de gândiri, cu astfel de podoabe şi dichise, acum d. Sarsailă este autor întreg întreguleţ, din cap până-n picioare; nu-i mai rămâne decât să treacă la sânta nemurire şi să ne lase pe noi ăştia volgarii, pe care dumnealui îi numeşte vulgheri, în pace şi în repaus”.

Viciile satirizate sunt impostura, falsitatea, lipsa de naturaleţe, „închipuirea” (Sarsailă nu ascultă nicio povaţă), extravaganţa (dorinţa de a se diferenţia de ceilalţi printr-o viaţă de boem, atât din punctul de vedere al vestimentaţiei, cât şi al limbajului). În final, satira se transformă în predică morală, „profesorală”[27], avertizându-i pe cei tentaţi să se dedice scrisului să se ferească „ca de altă aia să nu cădeţi în boala autorlâcului. Învăţaţi carte, cultivaţi artele şi meşteşugurile, scrieţi cât puteţi – eu nu vă zic să nu scrieţi –, dar scrieţi ca să vă deprindeţi, ca să vă folosiţi voi, ca să folosiţi pe alţii, dar nu ca să zburaţi aşa de juni de timpuriu la nemurire. (…) Pe urmă să vedeţi şi alta: a fi cineva autor în secolul nostru nu e o meserie cu care să se hrănească. (…) Scrisul este şi el un talent cultivat cu

[25] În *Introducere în opera lui I. Eliade Rădulescu*, Bucureşti, Editura Minerva, 1971, p. 88.
[26] În sensul aceleia pe care Eliade însuşi o va traduce în 1845 din Sylvius, *Physiologie du poète.*
[27] Gr. Ţugui, *op. cit*., p. 110.

BDD-A6982 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:50:47 UTC)

educaţia, ca şi toate celelalte talente; şi daca natura nu m-a făcut muzicant, dănţuitor, zugraf, nu mai este alt mijloc de a trăi şi a fi om onest?"

Al. Piru subliniază aici că ironia, spiritul satiric împins până la pamflet sunt expresia spiritului heliadesc care îl prevesteşte pe Arghezi, iar V. Ene[28] remarcă faptul că această caracterizare tipologică poate fi regăsită, cu mijloace literare diferite la alţi scriitori ai secolului al XIX-lea sau al XX-lea: Matei Millo (*Un poet romantic*), Iacob Negruzzi (*Artistul dramatic*), I. A. Bassarabescu (în schiţa satirică *Fără plete*).

O altă fiziologie este schiţa *Bată-te Dumnezeu!* sau *Coconiţa Drăgana* (1839). Aici, putem vorbi de un „tip al vremii"[29], de portretul unei Chiriţe bucureştene, soţia unui boier, unui „cocon"[30]. Portretul ei înfăţişează tipul ciocoiului în variantă feminină, parvenita infatuată, vulgară. Este surprins astfel:

„Coconiţa Drăgana s-a crescut cu bună ducaţioane la părinţii dumneaei. Ninecuţă-sa, pe lângă celelalte, a învăţat-o şi meşteşugul zugrăviei: ştie de minune a-şi încondeia şi îmbina sprâncenele şi, când voieşte, se face albă ca peretele şi roşie ca racul (şi nu ştiu cum se întâmplă, că dumneaei mai totdauna este astfel) şi e frumoasă de minune. Acum nu mai este fată mare, e cu casa dumneaei, cu boierul dumneaei. Când a ieşit din braţele părinţilor, băbăcuţă-său i-a dat o zestre bunicică, între care se cuprind şi câteva suflete de ţigani (pentru că băbăcuţă-său e creştin bun şi i-a dat Dumnezeu putere şi peste sufletele ţiganilor; când va le vinde, le dă de zestre, le dăruieşte, le face danie pentru iertarea sufletului său, ba încă, când va voi, le poate da şi dracului). Ninecuţă-sa iară i-a dichisit bisahteaua şi i-a pus înăuntru, cu toată rânduiala şi cu toată dragostea părintească, felurimi de sculişoar: sticluliţa cu stricat, pe care dumneaei îl numeşte dres, pământuful, alune arse îndestule, făcăleţe mititele de paie de mătură alese, firele de ibrişim, hârtiuţele cu stiubeci, pudră, făioară, rumeneală ş.c.l., strânse, rânduite foarte binişor; o, ce dragoste părintească! nostimă şi tinerică o să mai fie coconiţa Drăgana! (…)"

Cuconiţa Drăgana are drept zestre câteva suflete de ţigani, care poartă porecle precum *Cioroaica a bătrână*, *Diavolul de buzat*, *Împeliţata*, *Baraonul de râtan*, faţă de care are un comportament tiranic, cărora le adresează numai injurii:

„– Râtane, gata sunt bucatele? c-a venit coconul!

– Piper şi oţet nu e, coconiţă, să fac perişoarele.

– Dar bată-te Dumnezeu, baraoane! afurisitule! acuma îmi spui?

– Vezi că aveai treabă cu jidanii ăia.

– Şi mai răspunzi, bala dracului? Unde e diavolu de Ioniţă?

– Aci sunt, coconiţă.

– Uite, până nu s-o usca scuipatul să fii aci, diavole, că vai de pielea ta! Du-te curând, ia vin, oţet, untdelemn şi piper; şi vino de pune masa.

– Dă-i să ia şi sare, coconiţă, că n-am ce pune în solniţe.

[28] *Op.cit*., p. XXIV.

[29] Gr. Ţugui, *op. cit*., p. 227.

[30] Potrivit DEX, însemnă 1. (pop.) termen de politeţe care denumeşte un bărbat; domn. 2. (înv.şi pop.) fiu, fecior aparţinând unor părinţi din clasele sociale înalte.

BDD-A6982 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:50:47 UTC)

– Na, şi nu mai căsca gura... Uite, bată-l Dumnezeu, că mai şade! ce stai, buzatule, şi te uiţi la mine? Fa, împeliţato! Ce, îţi vine rău fără coarne? Dar lasă, Avestiţo, că nu te las fără dânsele... Nu vezi c-a venit coconul? Mergi în casă, teşmenito!

– Soro, dar ce nemăturat e în casă!

– Apoi s-o bată Dumnezeu pe Cioroaica a bătrână! D-o sută de ori i-am tot zis astăzi, şi nu-ş' ce face!

– Vezi că cu jidanii ăia mai putea cineva să stropească ori să ia mătura în mână!

– Auzi! auzi? baraonoaica dracului! Şi încă mai răspunzi, bătu-te-ar Dumnezeu de afurisită? Lasă că ţi-oi scutura eu praful de pe tine!"

Al. Piru observă în acest dialog autenticitate şi stereotipie în maniera lui Caragiale[31]. Coconiţa Drăgana drăcuieşte incontinuu (*Dracu o să vă ia!*; *bala dracului*, *baraonoaica dracului!*), cu predilecţie pentru formula care dă şi titlul schiţei, *Bată-te Dumnezeu!* Lingvista Rodica Zafiu subliniază că efectul comic al respectivelor performanţe verbale le certifică devierea „normală", mai apropiată de convenţiile realismului decât de cele ale asocierii absurde. Astfel, putem vorbi de o imagine mai arhaică a personajului feminin, apropiată de prototipul mitic al femeii-vrăjitoare, proferând blesteme. Astfel, toposul drăcuielii feminine „poate fi interpretat în fel şi chip, i se pot găsi cauze literare şi extraliterare; dacă însă realitatea sociolingvistă a fenomenului se cere mai întâi investigată, cea ficţională poate fi deja descrisă"[32].

„Ocupaţia" coconiţei Drăgana este gospodăria *(să vază de casă)*, dar, în realitate, în gospodărie nu face absolut nimic („Pe scară mai nu e niciodată măturat, ca să nu se tocească treptele; în pridvor, în sală lipsesc câteva cărămizi de când trăia răposatul socrul coconiţei (…) pentru economie, acoperişul şi şervetele nu prea sunt curate, ca nu cumva cu deasa spălătură şi frichinire să se rupă curând; tacâmurile mesei nu prea seamănă unul cu altul, şi furculiţele, de la patru şi trei dinţi, ajung cu adevărat furculiţe cu câte doi dinţi, şi care rămân numai cu unul, acelea se pun în coada mesei; şi multe economii de acestea, ce ne aduc aminte de veacul de aur în toată pulberea şi murdalâcul lui cel primitiv, amestecat şi cu argint-viu"). În rest, nu-i rămâne timp decât pentru „meşteşugul zugrăviei: ştie de minune a-şi încondeia şi îmbina sprâncenele şi, când voieşte, se face albă ca peretele şi roşie ca racul (şi nu ştiu cum se întâmplă, că dumneaei mai totdeauna este astfel) şi e frumoasă de minune".

În ceea ce o priveşte, de educaţie şi bune maniere nici nu poate fi vorba: „scoate lingura din gură, o bagă iar în castronul cu ciorbă, iar o bagă în gură, iar o bagă în castron, şi aşa mai încolo. De multe ori, când mănâncă lapte, rumeneala de pe buze începe a-i da culoarea roşatică. Ioniţă băiatul e un sufragiu dibaci: când schimbă talerele are un talâm minunat, aruncă tot după uşă, unde aşteaptă pisica şi căţelul, învârteşte otrepul o dată pe taler, ţi-l face de sticleşte şi pe urmă iar ţi-l pune pe masă, ca să-ţi facă poftă de mâncare. Ce e drept nu e păcat, coconiţa Drăgana are o regulă minunată şi în casă, şi la masă. Să vedeţi însă de ce: să lăsăm că dumneaei, după cum văzurăm, este o femeie rară şi vrednicuţă, apoi nu ştiu de

[31] *Op. cit*. (1971), p. 90.
[32] În *Imprecaţia feminină*, în „Dilema veche", 26 martie 2012.

BDD-A6982 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:50:47 UTC)

unde până unde, că a căpătat şi un drept mare să-şi facă vătaf de curte pe însuşi Dumnezeu. Eu nu crez una ca aceasta, însă dumneaei pe tot ceasul ne-o spune; căci, când n-are dumneaei chef de bătaie, atunci pe toate slugile, pe toţi oamenii din casă îi trimite să-i bată Dumnezeu".

Coconul Drăgan, apărut în „Curierul românesc" (1844), înfăţişează portretul „scumpului jumătăţoi al coconiţei Drăgane", Frăţica. El ilustrează tipul ciocoiului parvenit, „bestia neagră a lui Heliade", cum o numeşte Gr. Ţugui[33]: „un fel de bădăran boierit, care fusese un neiculiţă de minune, om al trebii, scotea lapte din piatră, pupa pe român în bot şi-i lua din pungă tot; sau, dacă nu vrea hoţul de român să-i dea, atunci... atunci târnuit, scuturat, cu părul vâlvoi ţi-l băga (după limba dumnealui) la obedeală, îi da fum de ardei, şi lasă-l în pace apoi...

De când am scăpat de acele vremi afurisite, după care suspină toţi Drăganii din ţară, coconul Drăgan se făcu un patriot grozav, năbădăios, numai foc şi inimă albastră pentru patrie (însă numai când nu e în slujbă, ca să se ştie)".

Când ajunge slujbaş la stat, devine îngâmfat, simulează patriotismul şi datoria: „Coconul Drăgan e în slujbă acum şi e numai foc, plin de activitate, un diplomat iscusit; aleargă în sus, în jos; când îl cauţi, îl vezi cu gazete în mână; când îl cauţi, se face că e zăpăcit, capul îi e cât o baniţă, tot cu duşii după lume are d-a face. Va fi făcând vreo treabă? Dumnezeu ştie, că noi nu vedem nimic, şi nici dumnealui nu vede mai nimic, mai vârtos din ale trebii. Are câţiva subalterni ce şi-au pierdut cumpătul de când a venit pe capul lor, pentru că coconul Drăgan e mândru, bădăranul: ca Satan, ţanţoş, mojicos, nu-i ajunge nimeni nici cu strămurarea la nas; mai vârtos când se gândeşte la evghenia dumisale, îl apucă capul. Înfruntă, strigă, ba încă (după limba dumnealui) şi ocăraşte, când nu e vremea nici de înfruntat, nici de strigat şi când bieţii oameni nu s-ar lăsa una cu capul (cu iertăciune) să-i ocărască. Coconul Drăgan zice că ştie şi carte: nemţeşte, franţuzeşte, păsăreşte, afară de româneşte, pentru că, când era copil, cartea românească era cartea mojicilor, şi dumnealui bine vedeţi dumneavoastră că este evghenis ca aceia. Când te duci la dumnealui, sau acasă, sau la slujbă, de se va întâmpla să fii ceva mai ipochimen, sau cel puţin fecior de boier, îl vezi mai dezlegat la limbă; când îl cauţi e vorbă multă, adică sărăcia omului; iar de vei fi d-alde terchea-berchea, e posac ulubeasnea. Subalternilor săi le măsoară vrednicia cu un cot al său deosebit de genealogie şi de evghenie. Când a intrat în slujbă, şi-a făcut o listă de toţi impiegaţii săi, ca să vază câte nume se sfârşesc în an şi în esc şi câte nu; şi iar cele în anşi esc câte au reputaţie istorică şi câte nu; şi apoi cele cu reputaţie istorică, câte sunt ciocoieşti şi câte boiereşti, şi iar din cele boiereşti câte se pot apropia oarecum de dumnealui şi câte nu, şi felurimi de asemenea băgări de seamă genealogice şi ştiinţifice, pentru că este şi versat mult în ştiinţe; într-o zi spunea unui prieten că ştie şi teologia, căci la carte curat este zis că «nu este robul mai mare decât stăpânul său»".

În conturarea portretului său, prin situaţii, momente din viaţa de zi cu zi, gesturi, replici, elemente de comportament, Heliade Rădulescu realizează o schiţă,

[33] *Op. cit*., p. 228.

BDD-A6982 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:50:47 UTC)

un portret, în manieră clasică, asemănător „caracterelor" lui Teofrast în literatura greacă, prin abilitatea de a surprinde aceste tipuri în mişcare, notând particularităţile de limbaj şi comportament, pe care le evidenţiază prin dialog, prin nararea scenelor în mişcare, prin limbajul direct, spontan, colorat. Acest lucru poate fi observat şi în alcătuirea unei serii de astfel de portrete pe care însă nu a definitivat-o. Ceea ce pare să-l diferenţieze de autorul grec este abordarea portretului feminin, care, în galeria de treizeci de tipuri umane teofrastice, nu se regăseşte.

Lângă *Domnul Sarsailă autorul* este pus acel „Drăgan", din care Heliade făcuse o figură tipică la noi, iar alături de aceştia, s-ar putea aminti dascălul de geografie venit din Ardeal care este înfăţişat cam în felul cum Caragiale avea să ironizeze pe „pedagogul" pedant de peste munţi. Deosebirea dintre Caragiale şi scriitorul paşoptist constă în faptul că acesta din urmă este mai polemic şi mai moralist. În schiţarea portretelor, Gr. Ţugui observă absenţa simpatiei autorului, tipurile alese de Heliade provenind dintr-o zonă umană şi socială faţă de care autorul a manifestat o ostilitate declarată, aceste scrieri definind cel mai bine temperamentul lui Heliade, caracterizat prin implicarea nedisimulată şi se apropie de pamflet prin tendenţiozitatea descrierii şi de schiţa caragialiană prin folosirea dialogului[34].

Acest tip al ciocoiului parvenit revine în centrul atenţiei în *Boierii şi ciocoii* şi *Lupta între boieri şi ciocoi* din *Echilibru între antithesi.* Ca scriere în proză, aceasta reprezintă opera capitală în care Heliade îşi expune sistemul filosofic. Are o mare bogăţie de idei, de probleme şi sentimente, un loc de întâlnire a mai multor stiluri, în care cel oral se detaşează cu pregnanţă, de mijloace de evocare şi modalităţi ale satirei. Valorificabilă din perspectiva unei judecăţi artistice, prin fragmentele fulminant pamfletare sau patetic lirice, ea nu este mai puţin valoroasă ca document istoric şi literar. Prin complexitatea structurii sale, această operă reprezintă oglinda cea mai revelatoare a spiritului heliadesc, veritabilă satiră la adresa falşilor patrioţi, a demagogilor, a ciocoilor si pseudorevoluţionarilor. Potrivit lui Gr. Ţugui, tipul ciocoiului este definit „din perspectivă morală, nu socială, într-o manieră pe cât de simplă pe atât de ambiguă: este ciocoi cine nu e boier sau «boieribil» (adică nu are nicio virtute); ce face ciocoiul nu face boierul şi invers"[35].

În realizarea portretelor, Heliade este un scriitor deosebit de înzestrat. Ele izvorăsc din pornirea unui temperament coleric, sunt „revărsări ale indignării şi mâniei"[36].

„Stigmatizaţi dacă nu din naştere, din educaţie în şcoala particulară ce îşi fac, se cunosc de departe după fizionomie, după port, după îmblet, după gesturi: de poartă vesminte largi şi işlic, ei sunt mai guleraţi decât toţi, lor şi işlicul le tremură şi li se învârteşte în cap; nimeni nu se răţoieşte ca dânşii în danţ; nimeni ca dânşii nu bosânflă buzele şi nările când fumă (…). De salută, de îţi surâd, te înfioară; de se înfăţişează la cei mai mari sau la curte le crapă haina sa binişul în spate (…)"[37].

[34] *Op.cit*., p. 228–229.
[35] *Ibidem*, p. 234.
[36] Tudor Vianu, *Arta prozatorilor români*, Bucureşti, Editura Minerva, 1988, p. 22–23.
[37] *Echilibru între antithesi*, Bucureşti, 1859–1869, p. 47.

BDD-A6982 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:50:47 UTC)

Potrivit aceluiaşi critic, tehnica pamfletului heliadesc rezidă în „enumerarea tuturor mizeriilor morale, a gesturilor triviale şi atitudinilor condamnabile, toate puse pe seama unui individ – simbol ce pierde atributele umane, transformându-le în monstru”[38].

Teoreticianul şi criticul literar prețuia poezia ca artă, ca factor social activ şi credea în puterea ei modelatoare. Ca toți scriitorii generației sale, Heliade nu separă poezia de obiectivele sociale, politice şi umanitare, morale în realizarea cărora este angajat sau pe care le urmăreşte cu atenție. Pentru el, poezia era implicată în viața națională şi în cea a umanității întregi, menirea ei fiind aceea de a da expresie unor idealuri şi de a chema la realizarea lor. Atât în teorie, cât şi în practica scrisului, Heliade era adeptul poeziei angajate şi nu a celei ocazionale.

În poezie, autorul aduce un insistent efort de depăşire, o mai obstinată ambiție novatoare şi dorință de afirmare. Indiferent de direcția din care privim cultura sa, vom observa că atât componenta ei clasică, cât şi cea romantică aşezau poezia într-o poziție privilegiată. A fost influențat de lecturile din scriitorii greci: Hristopulos determină prima manifestare a spiritului critic: „mi se taie tot cheful de a mai scrie versuri din capul meu”[39]. Heliade era preocupat să asigure operei sale o unitate de ansamblu, ideologică mai întâi, sub forma unei sociogonii *sui generis*, ce aşeza în centrul ei omul ca ființă socială şi individuală. G. Călinescu punea o asemenea viziune sub semnul romantismului: „Din pornirea de a privi lucrurile cosmic, comună romanticilor, a ieşit la Eliade intenția de a-şi grupa opera ciclic în patru volume. (…) Opera lui Eliade ar fi fost astfel mai mult decât o **Légende des Siècles**, o adevărată **Divină Comedie** cu sens literar, didactic şi anagogic”[40].

Dispunerea operelor după criteriul tematic se realiza, după cum observa D. Popovici, „într-o serie descendentă: de la viziunea cosmogonică a Vechiului Testament, la umanitatea Noului Testament, la patrie şi apoi la individ”. În centrul universului său poetic stă omul, în dublă ipostază de ființă socială şi individuală. Maniera de a îmbina individualul cu generalul este expusă cu destulă claritate în 1836, în articolul *Serafimul şi Heruvimul şi Visul*[41], unde se afirmă că finalitatea morală şi socială a scrisului se realizează pornind de la experiența şi sensibilitatea proprie. Gr. Țugui[42] observă că Heliade maschează accentele pamfletare (în special, din *Visul*) în spatele unei satire morale mai generale, răspunzând contemporanilor:

„Puțin lucru este a scrie cineva numai ca să scrie şi împuns numai de îndemnul momentului sau de pofta, ori caprițul de a scrie ceva. **A scri însă cu scop, a avea în scopul său o țintă morală**, a alege din viața omenească nişte împrejurări comune prin care sujetul său să se poată apleca la tot omul, în tot locul şi în tot veacul; a face ca fiecare om să găsească câteva pasaje care să i se

[38] Gr. Țugui, *op. cit*., p. 234.

[39] I. Heliade Rădulescu, *Dispozițiile şi încercările mele de poezie*.

[40] *I. Heliade Rădulescu şi şcoala sa*, text stabilit şi adnotat de Al. Piru, Bucureşti, Editura Tineretului, 1966, p. 54–55.

[41] „Gazeta Teatrului Național”, 1836, nr. 4, p. 38–43.

[42] *Op. cit*., p. 98.

BDD-A6982 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:50:47 UTC)

potrivească şi să afle mângâierea şi fiecare înrăutăţit ca de săgeata trăznetului să fie izbit la tot rândul unde i se înfăţişează închipuirea; asta va să zică că într-o scriere sau icoană domneşte adevărul şi că autorul sau zugravul a izbutit în fapta sa”[43].

Lirica lui Eliade este o lirică a extremelor[44], trece de la aerul grav şi sentenţios al meditaţiilor, la râsul mucalit şi acid al fabulelor. Nu este neapărat o lirică a confesiunii intime, ci o lirică a eului, explicit, şi în fabulă, baladă sau epopee, el caută echilibrul şi calmul. Această invazie a subiectului caracterizează opera lui I. Heliade Rădulescu mai mult decât pe a oricărui alt contemporan al său.

Cele mai semnificative sunt poemele *Serafimul şi heruvimul* şi *Visul*. În 1836, titlul iniţial era *Serafimul şi heruvimul sau mângâierea conştiinţei şi mustrarea cugetului,* sugerând o meditaţie asupra condiţiei umane. I. Boldea îl vede ca pe un poem simbolic, cu implicaţii morale, bazat pe antiteza păcat / ispăşire, mustrare / împăcare[45].

Potrivit lui Gr. Ţugui[46], sunt înfăţişate două ipostaze ale spiritului uman prin alegorizare, două făpturi ce aparţin mitologiei creştine. În ierarhia religioasă, heruvimul este situat pe o treaptă din imediata apropiere a tronului divin şi înzestrat cu virtuţile primordiale ale spiritului, iar serafimul este mai aproape de uman, un mesager între cer şi pământ. Unul întruchipează însuşirile divine în starea lor cea mai pură, fiind învestit cu misiunea de a le păstra ca atare, pe când celălalt, venind în contact cu fiinţa umană, este mai predispus să-i înţeleagă slăbiciunile. Potrivit aceluiaşi critic, Heliade aşază astfel existenţa umană sub semnul atitudinii duale a divinităţii: serafimul este o alegorie a blândeţii, păcii, bucuriei şi înţelegerii ce călăuzeşte pe om spre bucuriile vieţii, chintesenţă a fericirii senine, iar heruvimul, întruchipare a mâniei, neliniştii şi implacabilităţii, cu înfăţişarea lui severă ce inspiră teamă, veghează neiertător asupra conduitei morale, amintind că Dumnezeu n-a uitat şi n-a iertat păcatul originar. În înfăţişarea lor, talentul poetului a fost pus la grea încercare. Portretele celor două fiinţe fantastice rămân convenţionale, închegându-se din juxtapunerea unor elemente din sfera expresiilor diafane (serafimul) sau a abstracţiunilor morale (heruvimul).

În poemul *Visul*, critica literară a observat tema calderoniană *viaţa e vis*, cât şi elemente de confesiune intimă, de meditaţie, dar şi de satiră. Aceasta din urmă a declanşat reacţia lui Gr. Alexandrescu, simţindu-se vizat de pamfletul heliadesc.

Vocaţia satirică a lui Heliade a fost subliniată de majoritatea exegeţilor, evident cu unele obiecţii critice. P. Dugneanu[47] structurează subiectele abordate de Heliade în două categorii, şi anume: prima, formată din cele cu caracter particular (răfuieli, polemici, vindicte personale), prin subiect şi pre-text arta lor nefiind alterată, în care include *Ingratul*, *Dulcamara*, *Cinci epigrame şi una pe deasupra*,

[43] Articolul *Serafimul şi heruvimul şi Visul.*

[44] P. Cornea, *Ion Heliade Rădulescu sau echilibrul între „antiteze” în teorie şi practică*, în *Studii de literatură română modernă*, Bucureşti, ESPLA, 1962, p. 201.

[45] În *Ion Heliade Rădulescu. Roluri şi măşti ale poeziei*, în „Limba română”, nr. 9–10, anul XIX, 2009.

[46] *Op. cit*., p. 144.

[47] În *I. Heliade Rădulescu, un Atlas al poeziei*, Bucureşti, Editura Minerva, 1995, p. 65.

BDD-A6982 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:50:47 UTC)

Răspuns la satira lui Gr. Alexandrescu, *O festă în comemorația zilei de 23 septembrie 1854* şi *Cobza lui Mărinică. Opera seria în două părți, Tralala, Trala, Trala, adică Etcetera*; şi cea de-a doua, formată din cele de larg interes: politic, social, etic sau cultural, care cuprinde *Cântecul ursului*, *Figaro şi don Pascuale*, *Păcală şi Tândală sau Cavalerul şi scutierul*, *Şarada progresivă*, *Danciul*, *Ginerele şi socrul*. În cele ce urmează, analizăm câteva satire reprezentative.

Cântecul ursului este o satiră antițaristă, scrisă de Heliade ca urmare a suprimării „Curierului românesc", în 27 mai 1848, de către domnitorul George Bibescu, la cererea consulului rus la Bucureşti, Duhamel. Satira îmbracă atacul la adresa consulului, în haina vag populară a textului declamat de un ursar, care, impulsionându-şi animalul, lansează săgeți usturătoare la adresa insolentului diplomat: *Ni, ni, ni şi na, na, na / Pui de popă satara, / ursule nețesălat, / Pui de codru-nverşunat. Diuha! Diuha-măi! (...) Ursăreasa te-a crescut, / Măgădău mi te-a făcut, Te-a-nvățat la diuhăit, / Cu lulea te-a dichisit.*

Jocul de cuvinte mizează pe asemănarea numelui personajului satirizat cu îndemnul ursarilor: *Diuha! Diuha-măi!*. Potrivit lui Gr. Țugui[48], limbajul aminteşte de „«folclorul» periferic licențios, colorat cu expresii țigăneşti şi cuvinte ruseşti, de o obscenitate voită. Refrenul înlătură orice echivoc în ceea ce priveşte ținta atacului: Să te văd, fecior de lele, / Fă o tumbă d-ale grele, / Să ne arăți vreun marafet, / Alivanta! berechet! Tinde cracul, deh, skari! / Cu piciorul fă pali! Diuha! Diuaa-măi!"

Potrivit lui P. Dugneanu[49] satira *Figaro şi Don Pascale* ilustrează cel mai bine spiritul tumultuos al „vindicativului *Jupiter tonans* care a fost Eliade". Satira aceasta, prin personaje preluate din operele muzicale ale lui Rossini sau Donizetti, are forma unui monolog şi recurge la parodierea unor arii celebre. Tipurile satirizate sunt semidoctul şi politicianul parvenit, demagog. Aluziile sunt foarte transparente, vizând discreditarea adversarilor. Considerată de autor o fabulă, textul se dovedeşte a fi o satiră, o „înscenare burlescă, dezvăluind şi latura histrionică a talentului lui Heliade"[50]. Chiar dacă, în ansamblu, este vizată politica liberală, scriitorul introduce o înşiruire parodică a atributelor caracteristice adversarului (C. Bolliac). Compromiterea subiectului se realizează, potrivit aceluiaşi critic, nu numai prin discursul propriu-zis, ci şi *prin evocarea mentală cu ajutorul tehnicii dramatice a ubicuității şi versatilității personajelor bufe din opera comică:*

Loc la martirul / Şi la poetul, / Autor mare / Al Rumâniei, / Politic mare, / Arhipolitic, / Arheologic, / Mineralogic, / Diamantissim, / Arhiistoric, / Arhifilosof, / Ontologia, / Ortografia, / Cosmologia / Şi poezia, / Zoologia, / Democrația, / Şi monarhia, / Toată botanica, / Toată chimia, / Toată retorica, / Astronomia, / Le am pe deget / Ca nimeni altul.

Măceşul şi florile este o adaptare după *Les rosiers et les énglatiers*, a francezului P. Viennet. În critica literară, opera a fost văzută atât pamflet politic

[48] *Op. cit*., p. 163.
[49] *Op. cit*., p. 69.
[50] P. Dugneanu, *op. cit*.

BDD-A6982 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:50:47 UTC)

antițarist, cât şi fabulă sau satiră. Asemănătoare ca structură este şi opera *Muştele şi albinele*: o satiră la adresa impostorilor sau veleitarilor. *Zbârnâiau / Şi se puneau / Avocaților pe nas./ Timpul muştelor venise / Ca şi timpul la ciocoi, / Căci natura se stârpise, / Producea tot la muscoi. / Şi era-n dispreț laboarea, / Artele, ştiința,-ardoarea / Către binele comun. / Şi când muştele se pun, / Ele, ştiți, cu iertăciune, / Că ce fac nu se mai spune*.

Ca fabulist, lui Heliade îi lipseşte originalitatea. El prelucrează fabule împrumutate, adaptându-le la situație, modificând semnificațiile alegoriei. Satirele lui Heliade folosesc uneori procedee din sfera de interferență cu fabula. Ion Rotaru remarcă faptul că lui Heliade îi lipseşte „naivitatea" şi „delicatețea": „fabulele lui sunt pătimaşe, lipsite total de seninătatea clasică"[51], alegoria devine satiră ocazională, anulează semnificația umană şi morală, şi uneori ele devin pamflete.

Corbul şi vulpea ar părea numai o nevinovată traducere-adaptare după *Le corbeau et le renard* a lui La Fontaine. Publicată însă cu titlul *Ce a fost Corbul şi vulpea*, alături de *Ce este Corbul şi vulpea*, ea devine „parabola" raporturilor lui Heliade cu reprezentanții stăpânirii țariste, în interpretare proprie. Corbul, care deschisese pliscul să cânte, fusese Heliade, care compunea *Odă la campania rusească de la 1829*, proslăvind războiul ruşilor cu turcii. Vulpea, care înhățase caşul, era protectoratul țarist asupra țărilor române, răpitorul autonomiei. Învățat minte acum, corbul rămâne surd la linguşirile vulpii, îşi mănâncă în linişte caşul şi numai după aceea vorbeşte: *– Hei! A fost pe când a fost, / Pe când era tata prost, / Că vulpea c-o zicătură / Îi ştergea caşul din gură; / Dar acum e alcevaş, / Gura nu mai pui pe caş; / Hei, vulpoi de năciunal, / N-a fost bun ăst caşcaval?* (*Corbul şi vulpea*).

Fabula-satiră *Un muieroi şi o femeie* este, de asemenea, inspirată de rivalitățile dintre Heliade şi partidul liberalilor. Ne înfățişează antitetic două portrete, două tipuri umane: „muieroiul" şi „femeia". Satirizarea tipului vizat se realizează prin descrierea caricaturală, prin parodiere de gesturi şi fapte, compromitere din interior şi dinamism.

Femeia este liniştită, harnică, serioasă şi echilibrată, *Ca albina laborioasă / Femeia-şi căta de casă: / La intrigi pregetătoare / Şi la vorbe ruşinoasă, La lucru cutezătoare / Şi la certe prea fricoasă, / Nu-i lipsea nici foc, nici masă.*

Prin tipul negativ al *muieroiului*, femeia guralivă, lipsită de caracter, rea şi pornită mereu pe ceartă sunt satirizați adversarii politici (C. A. Rosetti).

Muieruşca nevăstuică, / Ochi de linx, bot de curuică, / Nu sta locului nicicum: / O lua papuc la drum, / Tot oraşul colinda, / Treiera şi vântura, / Loc, căsuță nu lăsa, / Peste tot s-amesteca. / Ştia orice s-a făcut / Şi câte nu s-a-ntâmplat: / Care când s-a fost născut, / Când cutare s-a-nsurat, / Când aia s-a măritat, / Când vro puică a ouat; / Purta vorba peste tot / Ş-o schimba cum îi venea, / Soți, amicii dezbina. / Azi se săruta în bot / Şi pieziş îşi da la coate, / Mâine ocăra pe toate. / Înțepa ca o lanțetă, / Era rea şi veninoasă / Ca o viespe costelivă, / Vai de om!... ca o gazetă / De limbută guralivă.

[51] I. Rotaru, *Forme ale clasicismului în poezia românească până la Vasile Alecsandri*, Bucureşti, Editura Minerva, 1979, p. 359.

BDD-A6982 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:50:47 UTC)

Monologul ei, aproape integral, realizează, cu ajutorul limbajului parodic, colorat, de mahala, ceea ce Şerban Cioculescu numea „uruiala de vorbe a ţaţelor”[52], iar efectul se întoarce asupra ei.

Au ca mine eşti tu, sluto? / Au ca mine eşti tu, muto?/ Uscăţivo, / Costelivo, / Exclusivo! (...) Taci, vezi bine, că eşti toantă! / Şi ce-ai să mai zici, mă rog? / Furcă strâmbă, fus olog! Ac pocit şi sulă boantă! Ştii tu ce se face-n lume? Ţi-ai făcut şi tu vreun nume? (...) Ai fost tu la soarea? / Ştii ce este libertatea?/ Ştii ce este egalitatea? / Ai fost tu la bal masché? / Amur şi fidelité / Ai simţit tu vreodată,/ Tistimel, paftală lată?/De la foc, de la corlată, / Din argeaua de neveste, / Ştii politica ce este? / La princip ai fost constantă, / Ca şi mine de galantă…

Al. Piru remarcă limbajul *verde, mahalagesc* din aceste fabule/satire; în *Muieroiul*, intuieşte limbajul eroinelor lui Caragiale[53].

Temperament tumultuos, solicitat în egală măsură de întrebări acute şi neliniştitoare asupra destinului uman, ca şi de ideea datoriei pe care artistul o are faţă de societatea în care trăieşte, romanticul Heliade scrie o poezie a stărilor tensionale, a înfruntării cu lumea. Viziunea sa este una antitetică. Situând omul în centrul programului politic, el dă uneori expresie predispoziţiilor meditative ale solitarului sau tânguirilor elegiace. În creaţia sa, se pot observa şi aspecte ale formaţiei sale clasice. Este un scriitor militant, pentru care artistul este un luptător în ordine socială, un profet al poporului său şi al umanităţii.

Gr. Ţugui subliniază talentul satiric al lui Heliade, întrebându-se dacă scriitorul satiric este cu adevărat superior poetului, şi i se pare firesc un răspuns afirmativ, dar problema trebuie abordată în alţi termeni: în afara baladei *Sburătorul*, satirele sunt „valorificabile, ca texte integrale, în mai mare proporţie decât oricare din celelalte laturi ale activităţii sale de poet”. Potrivit aceluiaşi critic, Heliade are o reală vocaţie satirică, o adevărată „chemare”, susţinută de cultivarea genului de-a lungul întregii sale creaţii, de adversităţile reale, care au stimulat predispoziţiile spre viziunea caricaturală[54].

Păcală şi Tândală sau Cavalerul şi scutierul, quasi-epopee eroi-comică, are personaje caricaturale, personificări şi alegorizări ale unor idei sociale şi politice; invocarea muzei converteşte gravitatea stilului epopeic în accente burleşti. Heliade mărturiseşte intenţia satirică în *Introducţie*: *Poetul Tantalidei râde prin poema sa comică, ia biciul satirei…*, scopul ei fiind ridiculizarea antieroilor, a naţionalismului anexionist al unora (Tândală polon) şi sprijinitorii săi interni (Păcală român). *Ginerele şi socrul* este o satiră de „caracteruri” şi moravuri politice. Fabulele şi satirele se impun prin limbajul viguros şi colorat, în care îşi putea desfăşura în voie temperamentul său polemic.

[52] Şerban Cioculescu, Tudor Vianu, Vladimir Streinu, *Istoria literaturii române moderne*, Bucureşti, Editura Eminescu, 1985, p. 36.
[53] *Op. cit*., 1971, p. 75–76.
[54] Gr. Ţugui, *op.cit*., p. 165–166.

BDD-A6982 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:50:47 UTC)

În opinia lui P. Dugneanu[55], Heliade Rădulescu nu caută să facă operă de moralist sub specie clasică, fabulele sale „necanonice" nu au acea tăietură aforistică şi concizie memorabilă a lui Grigore Alexandrescu.

Considerăm că prin verva pamfletară, tonul sfătos, jovialitatea populară, prin faptul că pune sub lupă vicii, trăsături de caracter, însuşiri, defecte umane sau sociale, Heliade se află în postura de moralist, de pedagog al contemporanilor, deoarece defineşte tipurile din perspectivă morală, nu socială; viciile şi virtuţile sunt prezentate antitetic, tendinţa generală este de a moraliza la modul direct. Animator al teatrului naţional, Heliade considera teatrul una din pârghiile esenţiale ale vieţii spirituale, tot de ordin educativ, o *şcoală de moral*, el dezvăluie o morală, un sens sau un scop etic.

În latura satirică, îl anunţă pe Eminescu şi Caragiale; în proza lui este anticipată virulenţa pamfletului arghezian. Al. Piru remarcă la Heliade Rădulescu „maliţia, sarcasmul crud, râsul hohotitor, menit să nimicească pe adversar într-o satiră necruţătoare. (…) în majoritatea cazurilor, Eliade caută şi descoperă o victimă a instinctului său comic, a pornirii nestăpânite de a face haz. **Veselia lui Eliade, bizuită pe observaţia umanităţii tipice, caracterologice, este de origine clasică**. Portretele sale, ca şi anecdotele presărate de-a lungul paginilor filosofice sau memorialistice, bufoneriile lingvistice, articolele de critică sunt de orientare şi de structură clasică, indiferent de modele"[56]. I. Boldea observă, la Heliade, sancţiunea etică drastică, satira nedisimulată, condamnarea promptă a unei carenţe morale, înfăţişând un spectacol al vanităţilor şi demagogiei politice[57].

E. Negrici remarcă în pamfletele lui Heliade „capacitatea integrală de ură a scriitorului român, un stil iudaic, răzbunător"[58]. În articolul său, Heliade este numit „fericitul", creaţia heliadescă este aceea a unui „mistic", „primul autor de *laude* din literatura noastră". Potrivit lui Negrici, prin virulenţa pamfletului şi fervoarea cutremurată în faţa măreţiei divine, Heliade are atributele unui profet.

În *Souvenirs set impressions d'un proscrit* (p. 276), Eliade notează: „(…) si l'on connaît un peuple quelconque, si l'on étudie ses lois et ses mœurs, ses croyances réligieuses et politiques, sa force matérielle, intellectuelle et morale; si l'on observe ses relations intérieures et extérieures, la qualité et la quantité de ses voisins et leurs relations, on peut calculer, déduire et prévoir l'avenir de ce peuple". „Sistemul" lui Eliade pleacă de la o morală de tip noocratic[59], care consideră că izvorul bunătăţii, armoniei şi al progresului este cunoaşterea. Omul, „pe cât raza cunoştinţelor sale este mai întinsă, cu atâta cercul ideilor sale devine mai spaţios, adică cu cât progresează totodată omul fizic şi spiritual, cu atâta omul moral sau armonic devine mai mare"[60].

[55] *Op. cit*., p. 79.
[56] *Op. cit*., p.117.
[57] *Ibidem*.
[58] E. Negrici, *Fericitul Heliade*, în „Ramuri", nr. 12/1970.
[59] M. Anghelescu, *Ion Heliade Rădulescu, o biografie a omului şi a operei*, Bucureşti, Editura Minerva, 1986, p. 308.
[60] I. Heliade Rădulescu, *Istoria critică universală*, p. 49.

BDD-A6982 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:50:47 UTC)

Ioana Em. Petrescu[61] observă că tonul heliadesc alternează între epopeic şi satiric, între sublim şi caricatural, iar satira nu este subsumabilă realismului, nu mizează pe categoria mediocrității. Heliade demonizează mediocritatea umană, nu concepe spiritul liber, ci doar spiritul implicat; astfel ironia se converteşte în satiră. Adversarii personali devin drame morale, politice sau metafizice. Apreciat de unii ca figură culturală, negându-i-se talentul poetic, Heliade apare ca o personalitate ilustrativă a totalității fenomenului literar paşoptist.

RÉSUMÉ

La présente étude se propose de mettre en évidence la figure de I. Heliade Rădulescu en tant que moraliste. Étant formé dans l'esprit du classicisme, chez I. Heliade Rădulescu, l'intérêt pour la satire découle directement de la thèse du rôle moralisateur de la littérature, *un point central de son idéologie*. Son œuvre est visiblement influencée par la pensée du moraliste et de l'idéologue; elle est subordonnée aux « thèses moralistes » parce qu'il croyait dans l'effet curatif de la satire. Considéré comme le fondateur du pamphlet dans la littérature roumaine, un esprit satirique classique, observateur des mœurs et des types humains, I. H. Rădulescu était un grand amateur de «caractères» et de «physiologies» de facture classique.

Mots-clé : Ion Heliade Rădulescu, la littérature des années 1848, l'espèce de la littérature physiologique.

[61] În *Mic dicţionar. Scriitori români*, coordonare şi revizuire ştiinţifică Mircea Zaciu în colaborare cu M. Papahagi şi A. Sasu, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1978, p. 253–257.

BDD-A6982 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:50:47 UTC)